

JUHÁSZ ATTILA

Lassú nézés

GÉCZI JÁNOS: SÉTÁLÓ ÁRNYÉK

Gondolat Kiadó
Budapest, 2012
194 oldal, 2470 Ft

”

Van-e hiteles képünk a múlttól, időnk egészéről? Hatvan felé, „ha az idő vékonyul”, bizonyára általánosnak tekinthető a kérdés, melyet az ember aktuálisan feltesz magának. Talán kevésbé filozofikus megközelítésben, de azzal kapcsolatosan, hogy ismerhetjük-e a világot és benne önmagunkat, hogy jól ismerjük-e korábról is a világot és önmagunkat, mindenki számára fontos az alkalmi számvetés, az önmeghatározás. Visszanézhető-e hitelesen a múltunk? Szemléltethető-e (szemléltethető-e) egészében is, igaz múltjával együtt és igaz részleteit látva (láttatva) a megélt jelen? Létezik-e a tudatnak, az érzékelésnek, az időészlelésnek olyan állapota, amely mind ezt egyáltalán lehetővé tenné?

A sok műfajú Géczy János különböző metodikával és ars poeticával fog hozzá különböző műveiben e problematika tárgyalásához. Amint nemrégiben a Bárka-díj átvételekor is hangsúlyozta: irodalmárként elsősorban költőnek tekinti magát, s mint ilyen, az intenzív képi-nyelvi sűrítettség eszközével igyekszik beszélni az Egészről. A multidiszciplináris felkészültségű tudós-esszéista azonban a részletek transzdisziplináris, analitikus, mozaikszerű panorámát létrehozó felsorakoztatásával tesz újabb és újabb kísérletet az egybenlátásra, illetve az egyben-láttatásra. Persze a különféle közéleti- és ábrázolásmódok mégsem lehetnek teljesen függetlenek egymástól, és ezt jól illusztrálják e bő két évtizedes esszéírói munkásság során a művekben gyakran fellelhető lirizáló elemek, az értekező gondolatmenetnek nemritkán epikus vázra való felfűzése, vagy másfelől a szépprózai alkotások jellegzetes lebegtetése a műfajhatáron egy-egy részlet vagy akár a műegész nagyságrendjére vonatkoztathatóan (vö.: *Tiltott ábrázolások könyve*, *Viotti négy vagy öt élete*; *21 rovinj*, *Angyalhét*).

Hogy a világ szövegesülése Géczy számára mostanság talán hangsúlyosabban kötődik a tényanyagba ágyazott, mellrendelő, induktív logikájú elemző szemléletmódhoz, azt kíváncsian tanúsíthatja, hogy az utóbbi évek alatt gyors egymás-

utánban négykötetnyi esszéanyaga is egybeérett, míg a korábban néhány évente sorjázó verseskönyvekből a közelmúltban mintegy hét év kihagyással termett csak az újabb (*Jutunk-e, s mire, édes úr?*, 2011). A *Nyom* (2009), a *Honvágy. A paradicsomba* (2010), a *Múlik* (2011) és a friss *Sétáló árnyék* írásaiban ismét szép számmal találunk példát olyan tematikus és motivikus érintkezésre, amely azt jelzi, hogy nem csupán az értekező ábrázolásmód jutott fősze-rephez a közelmúltban szerzőnkél, hanem élményanyaga és kérdéskörei is koherens jellegűek, bármennyire ellenpontozza mindezt az egyes gondolati magok többirányú, sokárnyalatu megközelítése. Mindehhez érzelmi vonalon bizonyos mértékű melankolikus hangulatiság is társul, amely a szinkron időszak szépirodalmi publikációiban egyaránt jól tetten érhető (ld.: *Viotti...*, *Jutunk-e...*).

Habár a legújabb Géczi-esszéek világszemléleti koncepciójában az olvasó felismerhet például platóni, rousseau-i, bergsoni, sőt taoista és buddhista hatásokat is, ez az ismeretelméleti szintézis mégis karakteresen autonóm képződmény, melynek interpretálása most a stílus tere-n szintén jobban összeérettnek, homogénebbnek mutatkozik. Ahogy azonban a világértést kereső tolsztoji hősök (pl. Levin vagy Pierre Bezuhov), úgy most szerzőnk is az Egésszel harmóniában élő, természetes egyszerűséggel szemlélődő kisembertől tanulhatja el e lapok tanúsága szerint az egyben-látva-értés bölcséletét: „A lassú nézés a szem tulajdonosát megajándékozza a nyugalommal, a részletek harmóniájával, tulajdonképpen az időtlenség érzésével. Abban a faluban, ahol gyermekkoromban élek, s amely település oly sokban hasonlít ehhez a községhez, nos, a faluban, nyáresténként, már a csorda érkezte után, amikor elül a por, és hűvösül a levegő, s a magányosan járó éjszakai szenderek helyben függeszkednek az illatos petúniatölcsérek, illetve a faládákban nevelt leanderbokor nyíló, rózsaszín virágai előtt, a kiskapu melletti lócán, itt és ott is, emberek jelennek meg, letelepszene-k, s nem arra várnak, hogy beszédbe elegyedjenek a ritkán elhaladó, fáradt léptű járókelőkkel, hanem hogy megszemléljék azt, amit tegnap, és tegnapelőtt, s azelőtt is alaposan megnéztek már. A változatlanságot. ... Ahogy az öregek figyelték a dolgok állását, azt sokat tanulmányoztam magam is. A lassúan nézést, azt hiszem, tanulni kell” (mennyi jelképi jelentéstöbblet ebben a köznap-inak tűnő konstellációban!).

A „lassú nézés” attitűdjéhez metaforikusan jól illeszthető a címben szereplő séta-motívum, mely lehet akár az emlék-bejárás, a pillanatbejárás szinonimája, de utalhat akár arra a peripatetikus kapcsolatra, amelynek segítségével a szerző kíséri végig olvasóját – saját szövegesülő, illetve a befogadó belsővé váló gondolatai által – a panorámaszerű egészben-látás reménybeli stádiumáig. Filozofáló andalgásról persze metaforikusan sincs szó, rousseau-i ábrándozásról pedig még kevésbé, noha helyenként egy kis nosztalgizálás azért szerzőnk-től el nem tagadható. Az időben való séta ugyanakkor inkább szökkenéshez hasonlítható sok helyütt, akár csak Proustnál. A cím értelmezésekor nem beszélhetünk azonban arról, hogy bárhol és bármiben a múlt árnyékát, jelenre vetülő árnyait kellene sejtenu-nk, tetten ér-nünk a szövegen belül, viszont ezen túl gazdag jelentéstartománya van ennek az ominó-zus szó szerkezetnek. A kifejezés a Géczi számára régtől meghatározó kertkultúrában is honos, melynek eseti hivatkozását megtaláljuk itt a negyedik esszében. A harmonizáló, (élet)minő-ségjavító kíméletesség jelképeként aktualizált motívum azonban új jelentést is nyer az írói személyiség függelékeként említett, hozzá kötődő szövegtest képzetében. Ha pedig e megje-lölést konkrétan szerzőnkre vonatkoztatjuk, gondolhatunk a jelenből visszahajló, itt sokszor előhívott múltidő-énjére (talán ennek sziluetttjét jeleníti meg a 2011-es verseskötet borító-

ja?), amennyiben viszont Géczi alkalmi öniróniáját vesszük alapul, ez esetleg arra is utalhat, hogy a visszatekintő megszólaló a sok illúzióvesztés nyomán (vö.: „Valami elveszett ebből a szigetből ... Valami elveszett belőlem? ... Vagy nem vett el semmi, mert nem is volt ... Nincs rejtelem? Nincs misztérium?”) bizonyos értelemben már csak árnyéka egykori/gyermekkori önmagának. És ha e sétalót ráadásul magányos alaknak formáljuk meg képzeletünkben, mindezekhez még hozzáadódhat Géczi implicit elhagyottság-élménye is, melyről inkább a *Múlik* lapjain beszél, többféle megközelítésben.

„A fiú már gyűjti az időt” – találjuk a nyitó fejezet vége felé az egyik kulcsmondatot, s mint aki „az érzékszerveinek a foglya”, a fényképről megidézett gyermek öntudatlanul is kiváló, kellően intenzív élményalapokat szerez az évtizedek múltán megtörténő emlékidezéshez. Mindez persze nem működhetne ilyen pontosan és elementárisan a fotóművészek is kiváló felnőtt beszélő erős vizuális memóriája nélkül. Habár Géczi a címadással (*Gyermekek, 1957*), majd később a korfestő-szociografikus beillesztéssel is általánosít, illetőleg csak késleltetve azonosítja magát a felvétel főszereplőjével, az olvasó rögtön tudja, hogy itt az emlékezés személyes, ráadásul klasszikus esetével találkozhat, mely napjainkban, a digitális rögzítéstechnikák elterjedésével szinte már teljesen feledésbe merült. A régi családi fénykép nézegetésekor – mint majd a többi esszében is – a nyelvtani jelen idő alkalmazása tükrözi azt, hogy az emlékidező tudatában jelen és múlt a megéltesség intenzitása és teljessége révén egyidejűségben munkál, azaz szinkronban van. Az érzetemelékek úgy teszik kibonthatóvá, időbeilleszthetővé, újraélhetővé a rögzítés pillanatát, ahogyan az ominózus madelaine sütemény teszi azt, vagy – hogy egy másik jól ismert példával is éljünk – ahogyan a lessingi értelemben vett Laokoón-tárgy mint anyagszerűvé vált pillanat teremti meg az egésszé-építhetőség reprezentációját. A rekonstrukció-problematika a kötetnyitó esszében a legobjektívebb megoldás kapcsán kerül előtérbe, de összevetésre érdemes legalább két aspektusból is: a *Viotti*-regényben a címszereplő az élete legkedvesebb műtárgyán látható, misztikus kék ruhás nő kilétét igyekszik feltárni-visszakeresni, még pedig képzeletvilágával is dústított előző életét próbálván meg előhívni; a mostani kötetben soron következő esszé kortárs-idejében pedig a krétai romok bejárásakor a szerző gondolkodik el azon, hogy vajon mit tud, illetve mit akar láttatni egy régész a múltból, a múltrol a feltárt anyagnak vagy prezentációjának szubjektív közzétételével.

A folytatásban az időbeli vagy pillanatnyi azonosítás kérdéséhez már a szövegen belüli, de szerzői koncepcióból szétszálaztatott többszólamúság, a több aspektusú viszonyításrendszer társul: a több forrásra alapozott objektivitás, a sokarcú szubjektivitás, a tudatos vagy spontán befolyásoltságú párhuzamos szemlélmódok hírértéke, hitelessége, használhatósága kerül a középpontba.

A Kréta-esszé (*Örökzöld platán*) emlékideje már felnőttkori előzményekhez, valamint négyeszi megéléshez, újra-megéléshez kötődik. A sziget életében három évtized alatt végbement változások – folyamatosan, de legintenzívebben az utolsó út alkalmával – átírják az élményalap emlékezetét. A beszélő hiába járja újra egykori útjait az emlékei frissítéséhez, az érzékletek visszakereséséhez, azok a sziget külső-belső önképének csorbulása, identitászavaros módosulásai (ld. Zeusz- és Zorba-mítoszok és -tévhittek) vagy az emlékidező fogékony-ságának gyengülése révén egyre kevésbé működőképeseek. (Érdekes ellentétként a *Múlik* egyik esszéjében azt említi a szerző, hogy akkori szerelmével való szakítása után azért járta be újra strasbourggi találkozásai színtereit, hogy tudatilag és fizikailag semlegesítse a hozzá-

juk fűződő emlékeket, érzeteket, érzelmeket, s mintegy kidolgozza-kimozogja magából ezeket.)

A külső-belső illúzióvesztés a személyiség önképének szemlélésében is ismeretelméleti bizonytalansághoz vezet. A „Magam után nyomozok” tételt követően így jelenik meg a „Ki teremtette meg a múltamat?”, az „Úgy járok a múlttal, mint ez a sziget?” dilemmája. Hiába áll rendelkezésre Kréta teljes kultúrtörténetével, élővilágával kapcsolatosan sok tényszerű információja, tudatára ébred annak, hogy Kréta más és más az életmódváltásra kényszerített őslakosoknak, a turistaigényeket kiszolgáló vendéglátóknak, a szigetet valamilyennek látni kívánó világlátóknak vagy a valamilyennek láttatni igyekvő történészek-muzeológusok számára. A szemlélő belelátja magát a szemlélt valóságba, még ha arra csak korlátozottan képes is (ld. az önironikus célzást egy számmal való farkasszemet nézés jelenetében).

„Kréta annyi, amennyit tudok róla” – állapítja meg a beszélő, de ez a tudás még az ő felkészültsége, bővülő vagy újraélni remélt tapasztalatai ellenére is csupán részleges és labilis. Hasonló megállapításra jut szintén, amikor később szülőfaluja, Monostorpályi múltjával-jelenével számot vetve (ld. a *Sétáló árnyék* című esszét) a tőle telhető legjobb tárgyi tudás ellenére is az tudatosul benne, hogy az ezeréves teljesség a maga részleteit, pontos azonosságát tekintve átláthatatlan, a mozaiknak nem rakható ki és nem is azonosítható mindegyik eleme, csak egyfajta szubjektív, alapjaiban állandónak minősíthető összkép, összbenyomás érhető el. De vajon erre képes csupán az ember önmagával, saját identitásával kapcsolatban is? Önmeghatározási igénye, öntudata miként azonosítható saját múltjának szemlélése és az aktuális, egyidejű, kortárs szemlélők, illetve önszemlélés révén? Milyen eredményt hozhat az olvasót is beavatottként elgondolkodásra készítő „ki vagyok én?” feladvány kérdésének és válaszlehetőségeinek megosztása az esszéik általi publikus gondolatcsövészéssel, gondolatfejtéssel?

A kínai úti élmények reflexiói közt (ld. *Xionyalí*) a problematika taglalása újabb aspektussal bővül, mely Marco Polo és kortársai példájának bevonásával azt latolgatja, hogy a hiteles kép kialakítására miféle hatással lehet bármely interpretátor alkalmazkodása bármely befogadói várakozáshoz, elváráshoz, bármely preconcepcióhoz vagy koncepcióhoz. Hogy a szemléltető milyen mértékben láttatja bele magát a szemléltetett (ál)valóságba. Indirekt ars poeticus tartalmakat is hordoznak e felvetések csakúgy, mint annak hangsúlyozása, hogy szerzőnk számára a valóság ábrázolásához való minden esszészzerű közelítés természetes módon feltételezi a folytonos újrakezdést a valóság megragadásának kísérletei során is. Ennek programszerű megvalósulását láthatjuk a negyedik, kötetcímadó értekezésben, ahol a Monostorpályihoz való személyes kötődés ellenére a legteljesebb és legszélesebb körű tárgyszerűsége törekszik Géczy. Érzelmek megtartása mellett, mégis egyfajta leválás, függetlenség révén a szülőhelyéről szóló lexikoncikk információanyagát enciklopédikus ismerethalmazzá növelve építi meg a maga és az olvasó számára a talán legteljesebb személyes – és személyére is konkrétan vonatkoztatható, itt hangsúlyosan a minoritások felőli megközelítésben is aktualizálódó – összképet erről a (kis)világról. (Önmeghatározásában egyfajta lezáratlanságot, de mindemellett valamelyes relativizálást is képvisel, amikor azt mondja: „Lexikonyszerűen használom életem valamennyi terét, a részletek összesorolásával határozom ez-zé vagy azzá magamat, s ennek értelméhez néha hozzá-hozzajárul az is, hogy miként sorrendezem az alkotóelemeket”.)

A kínai élmények közt egyébként fontos szerep jut olyan parabolikus jellegű motívumoknak is, mint a zen-kert (mely bármennyire áttekinthető is, egésze sohasem befogadható, mert akárhonnán szemlélik, valamely részlete mindig láthatatlan lesz, rejtve marad), a kínai kert (a kert-univerzumok mindenség-értést segítő építéshagyománya révén) vagy a majd mindenütt a tájékozódást nehezítő szürke pára állandó jelenléte a távol-keleti út során.

A kötetzáró (itt a legrövidebb terjedelmű, mégis kellőképpen „barázdált” és tipikusan mozaikos építkezésű) esszé az anya emlékének bensőséges felelevenítésével egyedülként enged meg karakteresebb líraiságot e gyűjtemény egyébiránt metaforikus jelképiségben gazdag darabjai közül. Amíg az előző esszékötetet átszöttek az elmúlásképzetek és -hangulatok, a *Sétáló árnyék* lapjain eddig inkább a bölcséleti-szemléleti illúzióvesztés múlásképzete jelent csak meg. A szerző saját, rejtettebb elmúlásgondolata *A Mennybemenetel temploma* sorai közt egyfajta furcsa idillképzettel is társul, ami a jeruzsálemi, szakrális helyszínen hanyatt fekvő az égbe bámoló beszélő profán emelkedettségerzetében ragadható meg. (Újabb tolsztoji párhuzam: Andrej herceg eszmélése, égbe-feledkezése a wagrami éjszakai csatamezőn; illetve egy ironikus kontraszt a belső motívumkörből: az angyali hírnököt itt egy szelektív figyelmű, nem hétköznapi viselkedésű veréb helyettesíti.) Az intuitív mindenség-befogadás itt említett élménye pedig újabb aspektusnak mondható az időbeli teljesség eddigi értelmezési kísérleteihez képest, mint ahogy az anyai emléktárgy, a Getsemané-kertből származó ágdarab is újszerűen hordoz példázatos jelleget arra nézvést, hogy az égi-földi bizonyosság, az Egész befogadása úgy kerülhet mind közelebb a lehetséges teljességérzethez, hogy a hitbeli meggyőződésen túl szükség van valami egyébre is, ami a konkrét tapasztalati jelleg hordozója.